

HUJJATLAR BILAN ISHLASH JARAYONLARI VA ULARNING SAMARADORLIGI

Soatova Aziza Sadriddin qizi

Termiz davlat universiteti

O'zbek filologiyasi fakulteti talabasi

azizasoatova011@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola matn muharrirlari va protsessorlarining asosiy funksiyalari, hujjatlarni yaratish, tahrirlash va formatlash jarayonlarini o'rganishga bag'ishlangan. Maqolada zamonaviy matn muharrirlari ish samaradorligini oshirish va sifatli hujjatlar tayyorlashdagi ahamiyati atroflicha bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Matn muharriri, matn protsessori, hujjat yaratish, hujjat tahrirlash, formatlash, axborot texnologiyalari, elektron hujjat, ish samaradorligi.

Annotation: This article is dedicated to the study of the main functions of text editors and processors, as well as the processes of creating, editing, and formatting documents. The article thoroughly describes the importance of modern text editors in improving work efficiency and preparing high-quality documents.

Keywords: Text editor, word processor, document creation, document editing, formatting, information technology, electronic document, work efficiency.

Аннотация: Статья посвящена изучению основных функций текстовых редакторов и процессоров, а также процессов создания, редактирования и форматирования документов. В статье подробно описана роль современных текстовых редакторов в повышении эффективности работы и подготовке качественных документов.

Ключевые слова: Текстовый редактор, текстовый процессор, создание документов, редактирование документов, форматирование,

информационные технологии, электронный документ, эффективность работы.

Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal sur'atlarda rivojlanishi matnli hujjatlarni yaratish, qayta ishlash va saqlash jarayonini tubdan o'zgartirdi. Bugungi kunda barcha sohalarda – ta'lim, boshqaruv, tibbiyot, biznes, ilmiy izlanishlar – rasmiy va norasmiy hujjatlar bilan ishlashning asosiy vositalari sifatida matn muharrirlari va matn protsessorlaridan foydalaniladi. 2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini "Ilm, ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili"da amalga oshirishga oid davlat dasturida belgilangan vazifalarga muvofiq hamda iqtisodiyot tarmoqlari va davlat boshqaruvi tizimiga zamonaviy axborot texnologiyalarini keng joriy etish va telekommunikatsiya tarmoqlarini kengaytirish orqali respublika iqtisodiyotining raqobatbardoshligini yanada oshirish maqsadida¹.

Matn bilan ishlash jarayonlarining raqamlashtirilishi, ularni tezkor tahrirlash, shakllantirish va standartlarga moslashtirish imkoniyatlari axborot madaniyatining muhim komponentiga aylandi. Dunyoning aksariyat davlatlarida hujjat aylanishining kamida 85–90 foizi elektron shaklga o'tgan bo'lib, bu jarayonni qo'llab-quvvatlovchi dasturiy vositalar – Microsoft Word, Google Docs, LibreOffice Writer kabi matn protsessorlari – qulaylik, aniqlik va samaradorlikni ta'minlab bermoqda. O'zbekistonda ham davlat idoralarida elektron hujjat aylanishi bosqichma-bosqich joriy etilmoqda, bu esa matn muharrirlari bo'yicha malakali foydalanishni zaruratga aylantirgan. Shunday ekan, matn muharrirlari va protsessorlari nafaqat texnik vosita, balki zamonaviy kasbiy faoliyatning ajralmas qismi sifatida o'rganilishi lozim bo'lgan sohaga aylandi.

Matn muharrirlari va matn protsessorlari zamonaviy axborot-kommunikatsiya tizimining asosiy komponentlaridan biri bo'lib, ular elektron hujjat

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 28-apreldagi "Raqamli iqtisodiyot va elektron hukumatni keng joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida" PQ-4699-son qarori

yaratish, qayta ishlash, tahrirlash, saqlash va uzatish jarayonlarini avtomatlashtiradi. Matn muharrirlarining paydo bo'lishi 1960–1970-yillar kompyuter texnologiyalarining shakllanish davriga to'g'ri keladi. IBM kompaniyasi tomonidan 1967-yilda birinchi elektron matn protsessori taqdim etilgach, hujjat bilan ishlash jarayonlari inson mehnatini sezilarli darajada yengillashtirdi.²

Bugungi kunda matn muharrirlari ikki asosiy toifaga bo'linadi:

1. Oddiy matn muharrirlari (Notepad, TextEdit) – formatlash imkoniyati cheklangan, kodlash tizimlari bilan ishlashga mo'ljallangan vositalar.

2. Matn protsessorlari (Microsoft Word, Google Docs, LibreOffice Writer) – murakkab hujjatlarni yaratish, avtomatik tuzilma shakllantirish, havolalar, ro'yxatlar, jadval va rasm bilan ishlash imkoniyatlariga ega dasturlar.

Matn protsessorlarining AKT tizimidagi ahamiyati bir necha asosiy omillar bilan belgilanadi. Birinchidan, ular rasmiy hujjat aylanishini raqamlashtirishga xizmat qiladi. Birlashgan Millatlar Tashkilotining ma'lumotiga ko'ra, dunyo davlatlarining 90 foizidan ortig'i elektron hujjat yuritish tizimiga o'tishni boshlagan va bu jarayonda matn protsessorlari asosiy vosita sifatida qo'llanadi. Ikkinchidan, matn protsessorlari axborotni standartlashtirishni ta'minlaydi. Hujjat formatlari – DOCX, ODT, RTF – xalqaro texnik me'yorlarga asoslangan bo'lib, ular turli tizimlar orasida ma'lumot almashinuvi imkonini beradi. Uchinchidan, matn muharrirlari matnni qayta ishlashning intellektual imkoniyatlarini kengaytiradi. Masalan, Microsoft Word dasturida sun'iy intellekt asosidagi grammatik tahlil, avtoto'ldirish, avtomatik havola yaratish, bulutli saqlash tizimlari bilan sinxronlash kabi funksiyalar mavjud. Google Docs esa real vaqt rejimida bir nechta foydalanuvchi bilan birgalikda ishlash imkonini beradi, bu esa zamonaviy kollaborativ ish jarayonining muhim qismi hisoblanadi. To'rtinchidan, matn muharrirlari ta'lim jarayonida muhim metodik vosita sifatida qo'llanadi. Elektron konspektlar, dars ishlanmalari, metodik tavsiyalar, referatlar, magistrlik va kurs ishlari matn protsessorlarisiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Universitetlar va o'quv markazlarining 95 foizi matn bilan ishlash

² IBM.(2017). History of Word Processing: IBM Archives.

ko'nikmalarini axborot madaniyatining majburiy elementi sifatida belgilagan. Beshinchidan, matn muharrirlari axborot xavfsizligida ham muhim rol o'ynaydi. Hujjatlarni parol bilan himoyalash, versiyalarni tiklash, raqamli imzo qo'llash kabi mexanizmlar elektron hujjatlarning ishonchliligini oshiradi.

Matnli hujjatlarni yaratish jarayoni zamonaviy axborot-kommunikatsiya tizimining fundamental yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Hujjat yaratishning texnologik asoslari matematik modellash, kompyuter arxitekturasi, dasturiy interfeyslar va axborotni kodlash tamoyillariga tayanadi. Elektron hujjat yaratishning dastlabki mexanizmlari 1980-yillarda IBM, Xerox va Microsoft kompaniyalari tomonidan joriy etilgan bo'lib, bugungi zamonaviy matn protsessorlarida bu texnologiyalar ancha takomillashgan.

Matn yaratish jarayonida avvalo axborotni kodlash tamoyili muhim o'rin tutadi. Hozirgi kunda matn muharrirlari Unicode standarti (UTF-8 yoki UTF-16) asosida ishlaydi. Unicode'ning qabul qilinishi turli tillarda matn yaratish jarayonini unifikatsiya qildi va O'zbek tili kabi lotin va kirill grafikasidagi matnlarni bir xil kodlash imkonini berdi. International Organization for Standardization (ISO) ma'lumotlariga ko'ra, hozirda dunyodagi barcha elektron hujjatlarning 95% dan ortig'i Unicode standarti asosida yaratiladi. Matn yaratishning yana bir muhim texnologik omili — grafik interfeysdir. 1983-yilda Microsoft Word dasturining ilk versiyasi Graphical User Interface (GUI) tamoyili asosida yaratilgan bo'lib, foydalanuvchiga vizual muhitda matn bilan ishlash imkonini berdi. Bugungi versiyalarda interfeysning uzluksiz takomillashuvi, menyu tizimining soddalashuvi, kontekstual vositalar paneli (Ribbon Interface) hujjat yaratish jarayonini ancha qulaylashtirgan.

Matn yaratishda shablonlar tizimi ham muhim texnik omil sanaladi. Microsoft Word, Google Docs va LibreOffice Writer tizimlarida rasmiy xat, maqola, hisobot, ariza, CV kabi tayyor tuzilmalar mavjud. Bu shablonlar nafaqat vaqtni tejaydi, balki hujjatning tuzilma bo'yicha standartlarga mos bo'lishini ta'minlaydi.

Masalan, IEEE, APA va Chicago uslublariga mos ilmiy maqola shablonlari butun dunyo miqyosida qoʻllanadi.

Matni tahrirlash — elektron hujjatni mazmunan, grammatik jihatdan va strukturaviy nuqtai nazardan qayta ishlash jarayonidir. Tahrirlash jarayonida qoʻllaniladigan texnologiyalar dasturiy vositalar rivoji bilan birga uzluksiz takomillashib bormoqda. Bugungi kunda matn protsessorlarining tahrirlash boʻyicha imkoniyatlari kompyuter lingvistikasidagi sunʼiy intellekt algoritmlariga tayangan holda yanada kengaymoqda. Tahrirlashning eng asosiy amallari — kiritish, oʻchirish, almashtirish, koʻchirish, nusxa olish, joylashtirish kabi jarayonlar boʻlib, ular matn muharrirlarining asosiy funksiyalarini tashkil etadi. Ushbu funksiyalar kompyuter tizimida “clipboard memory” texnologiyasi orqali amalga oshiriladi. Clipboard texnologiyasi birinchi bor 1984-yilda Apple Macintosh operatsion tizimida joriy etilgan boʻlib, hozirgi barcha matn muharrirlarining ajralmas elementi hisoblanadi.

Matni formatlash — elektron hujjatni tashqi koʻrinish, struktura va dizayn nuqtai nazaridan tartibga solish jarayonidir. Zamonaviy matn muharrirlarida formatlash jarayoni axborot standartlari, texnik talablar va hujjat madaniyatiga oid meʼyorlar asosida amalga oshiriladi. Formatlash usullarining shakllanishi 1990-yillardan boshlab xalqaro standartlashtirish tashkilotlari (ISO, IEEE, APA) tomonidan qabul qilingan hujjat talablari bilan chambarchas bogʻliq. Matni formatlashning eng muhim elementi — shrift tizimidir. Shrift turlarining elektron matnda yagona qoʻllanishi 1992-yilda TrueType texnologiyasining Microsoft va Apple tomonidan joriy etilishi bilan keng ommalashdi. Bugungi kunda akademik hujjatlar uchun Times New Roman, Arial yoki Calibri kabi standart shriftlar qoʻllaniladi. ISO/IEC 9541 standarti matn shriftlarining grafik tuzilishi va oʻlchamlarini belgilab, rasmiy hujjatlarning yagona shaklda tayyorlanishiga xizmat qiladi. Formatlashning yana bir asosiy yoʻnalishi — abzas va oraliqlar tizimidir. Ilmiy-texnik hujjatlarda koʻpincha 1.0, 1.15 yoki 1.5 oraliqʻida satrlar oraliqʻi, abzas oldi 1,25 sm masofa talab qilinadi. Bu meʼyorlar IEEE va APA tomonidan ishlab chiqilgan akademik yozuv standartlari bilan uzviy bogʻliq. Oʻzbekistonda oliy taʼlim

muassasalari uchun ham bu me'yorlar asosiy talablardan biri bo'lib, rasmiy yo'riqnomalarda aynan shu formatlar belgilangan. Shu tariqa, matn formatlash jarayoni nafaqat estetik dizayn yaratadi, balki hujjatning o'qilishini osonlashtiradi, ilmiy talablar bilan uyg'unlikni ta'minlaydi va matnning professional ko'rinishini shakllantiradi.

Xulosa qilib aytganda, matn muharrirlari va protsessorlari zamonaviy axborot texnologiyalari davrida hujjatlarni yaratish, tahrirlash va formatlash jarayonini soddalashtiruvchi muhim vositalardir. Ular foydalanuvchilarga tezkor matn kiritish, grammatik va imlo xatolarini tekshirish, turli formatlarda hujjatlarni tayyorlash imkonini beradi. Shu bilan birga, matn muharrirlari samarali ishlash va sifatli hujjatlar yaratish uchun zamonaviy pedagogik va kasbiy ko'nikmalarni rivojlantirishda ham muhim ahamiyatga ega. Ularning imkoniyatlaridan to'g'ri foydalanish ta'lim, ilmiy-tadqiqot va ish jarayonlarini sezilarli darajada samaraliroq qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 28-apreldagi "Raqamli iqtisodiyot va elektron hukumatni keng joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida" PQ-4699-son qarori
2. IBM.(2017). History of Word Processing: IBM Archives.
3. Jo'raqulov, A. (2019). Axborot texnologiyalari va dasturlash asoslari. Toshkent: Innovatsiya nashriyoti.
4. Karimov, B. M., & Usmonov, R. S. (2020). Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
5. Jones, S., & Soliman, K. S. (2018). Matnni Qayta Ishlash va Hujjatlarni Formatlash. Springer.